

Гаврилов В.Н. Крестьянское землепользование в коллективизированных селах Северного Левобережья Украины

Статья посвящена изучению отношений советской власти и коллективизированного крестьянства по вопросам землепользования. Рассмотрены вопросы обобществления земельного массива, индивидуального пользования землей, контрмероприятий власти относительно попыток его расширения.

Ключевые слова: земля, земельный участок, землепользование, приусадебное хозяйство.

Havrylov V.M. Country land tenure in the collectivized villages of Northern Left-bank Ukraine

The article is devoted to studying of the relations between the Soviet power and the collectivized peasantry concerning land tenure. The problems of nationalization of the land areas, individual use of the land lots, counteractions of the regime concerning attempts of its expansion are considered.

Key words: land, land lot, land tenure, farmland.

09.03.2016 р.

УДК 338.45(477.51–25)«192»

I.B. Непотенко

ПРОМИСЛОВІСТЬ ЧЕРНІГОВА У 1920-Х РР.: СТРУКТУРИ СПОЖИВАННЯ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

Стаття присвячена характеристиці кустарної промисловості Чернігова у перше десятиріччя діяльності радянської влади. Розкрито особливості її функціонування та вплив на розвиток міського середовища і побутування його мешканців, а також співіснування в соціокультурному просторі Чернігова.

Ключові слова: промисловість, кустарне виробництво, артіль, майстерня.

Одним з важливих аспектів міського побутування є забезпеченість городян основними потребами, необхідними для їхнього існування. Після встановлення у листопаді 1919 р. радянської влади та переходу до мирного способу життя, більшість сфер, які їх забезпечували, виявилися малоприсаєднаними чи вийшли з ладу та потребували відновлення. Дрібна, в основному кустарна, промисловість також зазнала серйозних руйнацій.

У радянській історіографії дослідники торкалися даного питання винятково крізь призму економічних процесів чи відображення здобутків радянського керівництва у вигляді кількісних показників [1]. На сучасному етапі науковці побіжно звертаються до розгляду досліджуваної проблематики переважно у контексті висвітлення загальної історії міста [2]. Відтак на даний час питання залишається поза увагою дослідників та потребує вивчення задля формування загальної картини життя Чернігова у

1920-х рр. та визначення ролі дрібної промисловості у складанні радянського способу життя.

У 1920-х рр. Чернігів продовжував залишатися непромисловим містом. З проголошенням радянської влади була проведена націоналізація підприємств. Заводи, фабрики, а також усе їхнє обладнання та майно перейшли в державну власність та були передані у відомство Раднаргоспу [3, с. 79].

Боротьба за владу та, як наслідок, постійна зміна керівництва упродовж 1917–1919 рр., громадянська війна призвели до спустошення місцевої казни. Місцева влада, у власності якої відтепер знаходилися підприємства міста, повинна була займатися відновленням їхньої діяльності. Однак, потрібних фінансових ресурсів вона не мала. Для розвантаження Губраднаргоспу підприємства почали переводити на господарчий розрахунок [4, арк. 6–7]. Була дозволена оренда підприємств, яка стала вимушеним засобом відбудови промисловості. Орендар зобов'язувався його відремонтувати, а орендна плата стала одним із джерел поповнення місцевої казни. Перехід до НЕПу поклав початок орендної кампанії, яка у Чернігові розпочалася з середини 1921 р. [5, арк. 43].

Чернігівська губернія у промислово-му відношенні займала одне з останніх місць в Україні [6, арк. 97]. Слабо розвинутою промисловістю була і в дореволюційний час [7, арк. 19]. Підприємства Чернігова у 1920-х рр. залишалися невеликими та немеханізованими. Робота здійснювалася в основному ручним способом і радше нагадувала кустарне виробництво [8]. У 1919 р. на більшості діючих підприємств Чернігова працювало від кількох до десятка робітників. До 1921 р. їхня чисельність дещо збільшилася на окремих з них, втім, не перевищувала півсотні. Загальна кількість робітників складала близько півтисячі [9, арк. 1]. По відношенню до кількості робочої сили, зайнятої в державній промисловості місцевого масштабу, Чернігів знаходився на передостанньому місці [10, арк. 98]. До кінця 1920-х рр. деякі підприємства укрупнювалися, відповідно зроста і кількість робітників на кожному з них у півтора-два рази. Втім, їхня загальна чисельність по місту практично не змінилася [11, арк. 24].

На момент встановлення радянської влади у Чернігові було 16 дрібнокустарних підприємств: чотири миловарних (Ейдліна, Соколовського, Гурського та Марголіна), три цегляних (Туровського, Гінзбурга та Міської управи) [12], чавунно-ливарний (завод Вайнштейна і Кацнельсона), клінкерний [13], два лісопильних (Урина та Уринсона і Гуркова) [14], чотири пивоварних (Орловського, Фінкельберга, Вондарка та Хавіна) та свічковий заводи. Серед інших клінкерний завод був найбільший у Чернігівській окрузі. Крім того, це був єдиний достатньо технічно забезпечений завод. Він був побудований ще у 1916 р. на ділянці Коти з огляду

на необхідність у цеглі для замощення шосе Чернігів – Гомель. До 1922 р. завод працював з перервами з огляду на нестачу потрібних матеріалів, технічного забезпечення та робочої сили. З 1923 р. він був переведений на консервацію [15].

Щодо інших підприємств Чернігова, то їхня подальша доля була різною. Більшість, з початком орендної кампанії, були здані в оренду. Чернігівщина займала перше місце по кількості переданих в оренду підприємств серед інших регіонів [16, арк. 97]. Загалом дев'ять підприємств Чернігова перейшли в тимчасове користування, три заводи – колишнім власникам (цегельний завод № 2 до 1926 р. та два пивоварних заводи – Орловського по вул. Старокиївська (нині вул. Київська) (після позбавлення права оренди у 1925 р. кілька разів передавався в оренду різним власникам) та Фінкельберга по вул. Мстиславській (до 1927 р.) [17]. Шість підприємств було надано в орендне користування радянським установам (обидва лісозаводи – Товариству Взаємного Кредиту (№ 1 – до 1928 р., № 2 – до травня 1924 р.), три миловарних (завод Марголіна по вул. Богунська спочатку Губспілці, а з 1924 р. – ЦРК; завод Ейдліна по вул. Богунська у 1925 р. – Чернігівському Єдиному Робітничо-Селянському Споживчому товариству; у 1921 р. завод Гурського по вул. Гл. Успенського – миловарній артілі «Праця», строком на рік), та свічковий завод – спочатку православної общині, потім – Губземвідділу [18].

Упродовж 1919–1920 рр. у Чернігові працювала невеличка кондитерська фабрика М. Зискіної. При ній було відкрито крамницю, де продавали ласощі – ірис, монпас'є та білі коржики. Вона знаходилася поблизу П'ятницької церкви та Старого базару [19, арк. 1].

Частину підприємств у 1920-х рр. було закрито через нерентабельність, фінансову скруту, відсутність сировинної бази, бажаючих орендувати підприємства. Зокрема, працювати припинили два цегляних (№ 1 та № 3), один миловарний (Соколовського) та два пивоварних заводи (Вондарка і Хавіна) [20 арк. 48]. Закриття підприємств призводило до зростання рівня безробіття. З огляду на це, Губернський комітет боротьби з безробіттям (далі – Губкомборбез) неодноразово порушував питання про необхідність забезпечення городян роботою. За його сприяння у 1920-х рр. було відкрито деякі з підприємств, зокрема, клінкерний завод, швейну майстерню, гільзово-папіросну фабрику.

У 1920 р. у Чернігові були відкриті і нові підприємства – оцтовий завод (на розі вул. Шевченка та вул. Мурина (ріг сучасних пр-ту Миру та вул. Чернишевського) [21, арк. 4] та тютюново-гільзову, а з 1925 р. – гільзово-папіросну фабрику ім. 8 Березня (по вул. Радянській (нині частина вул. Шевченка) [22, арк. 8] Через рік відбулося

об'єднання трьох діючих друкарень [23]. Як правило, підприємства будували на окраїнах міста або на території, що у 1920-х рр. перебувала поза межами Чернігова, зокрема на ділянці Коти, що охоплювала 11 десятин землі.

Упродовж 1920-х рр. за рахунок відкриття-закриття підприємств їхня кількість змінювалася. У 1925 р. запрацювали гуральня та взуттєва фабрика, наступного року – тартак (листопад 1926 р.) та друкарня (грудень 1926 р.). За рік, з 1927 р., почали діяти броварня та друга гуральня. В той же час деякі з діючих підприємств припинили свою роботу, зокрема, свічковий, два миловарних та два лісозаводи.

У першій третині 1920-х рр. тютюново-гільзова фабрика по вул. Шевченка (нині пр-т Миру) працювала з перебоями. Фабрика спеціалізувалася на виготовленні цигарок. Їх фасували у пачки по 25, 50, 100 та 500 штук. При фабриці було відкрито два магазини [24, арк. 2]. 20 грудня 1924 р. фабрика була передана в оренду колективу чернігівського комборбезу строком на один рік. У 1925 р. вона була трансформована у гільзово-папіросну фабрику ім. 8 Березня та спеціалізувалася на гільзовому, коробочному виробництві, папері для паління «Верже» та «Філігран» [25, арк. 10]. На відміну від інших крамниць міста, ціни на товари у магазинах при фабриці були найнижчими, хоча й вони для більшості городян були зависокими.

15 листопада 1922 р. при Губернському відділі праці за сприяння Губкомборбезу була організована швейна майстерня спершу по вул. Радянській (частина сучасної вул. Шевченка), а через віддаленість від центру та укрупнення – за півроку була переміщена в будівлю по вул. К. Лібкнехта (нині вул. Святомиколаївська). У середньому в ній працювало близько півсотні осіб. Чимало городян, охочих придбати одяг, були не спроможні відразу сплатити всю суму за нього. Відтак була введена нова послуга – пошиття одягу в кредит. Нею могли скористатися лише робітники та службовці, які були членами профспілок. Втім, зробити замовлення вони могли тільки за умови попередньо наданого особистого зобов'язання про виплату грошей та гарантійного підтвердження організації, в якій працювали [26, арк. 8]. Майстерня обслуговувала мешканців Чернігова близько двох років і через нерентабельність була закрита в середині 1920-х рр. [27, арк. 32].

У червні 1925 р. на базі ліквідованої взуттєво-механічної майстерні була відкрита взуттєва фабрика по вул. Леніна (нині вул. Горького). Основний капітал колишньої майстерні перейшов до фабрики (2440 руб.), що дало їй змогу на початковому етапі розгорнути свою діяльність. Попри це, її фінансове становище залишалось скрутним. На момент організації фабрики більшість оснащення було зношеним і не придатним для подальшої експлуатації.

Тому робітники фабрики працювали власними інструментами. Взуттєва фабрика радше нагадувала кустарну майстерню. Після відкриття цеху дитячого взуття було дещо збільшене її виробництво. На фабриці, в залежності від обсягу замовлень, працювало від півсотні до ста осіб. Виготовляли хромове та юхтове взуття. На середину 1920-х рр. ціни на взуття складали від 9 до 23 руб. за пару [28].

Відкриті у 1920-х рр. підприємства також в основному були дрібними кустарними, умови, в яких вони функціонували – скрутними, а устаткування та організація роботи – примітивними. І все ж їхня робота давала можливість з одного боку дещо розширити спектр задоволення потреб городян та спростити отримання пропонованих з іншого. Зокрема, це стосувалося одягу та тютюнових виробів. З огляду на товарну кризу, низькі статки, перевищення попиту над пропозицією, що породжувало черги та не гарантувало придбання необхідного у кінцевому результаті, оплата в кредит, запроваджена для трудящих на деяких з підприємств міста, стала рятівною.

Оскільки підприємства Чернігова були не достатньо технічно забезпеченими та часто-густо нерентабельними, з метою продовження їхньої діяльності почали створювати трести. У 1922 р. було відкрито завод «Жовтневий молот» на ділянці Коти, до складу якого увійшли чавунно-ливарний завод та механічна майстерня. Однак, вже за рік (березень 1923 р.), за розпорядженням Губраднаргоспу, він був поставлений на консервацію. На основі декрету РНК СРСР від 17 липня 1923 р. про «Про місцеві трести» завод «Жовтневий молот» перейшов до тресту, який отримав назву «Чернігівський державний механічний завод «Жовтневий молот» [29, арк. 4].

У другій половині 1920-х рр. було створено ще два об'єднання – «Цегла» та Бровспиртоб'єднання. Об'єднання «Цегла» запрацювало в 1926 р. на основі відновлення діяльності двох цегляних та клінкерного заводів, що були закриті протягом близько 10 років. Лише після закінчення будівництва залізничної дороги у напрямку Чернігів -Ніжин (листопад 1925 р.), а також широкої колії Чернігів-Новобилиця розпочався систематичний збут продукції заводу до низки міст України [30]. У свою чергу Бровспиртоб'єднання по вул. Мстиславській почало роботу з 1927 р. шляхом об'єднання діючих у Чернігові гуралень та броварні. Придбати продукцію можна було в кооперативних магазинах міста та приватних лавках. Якщо у приватних магазинах пиво було як з Бровспиртоб'єднання, так і з інших підприємств, зокрема, Київського Харчотресту, то у кооперативних магазинах – винятково місцевого виробництва. Одне відро бочкового пива можна було придбати за 3,6 руб. [31, арк. 218].

Наприкінці 1920-х рр. у Чернігові функціонувало п'ять підприємств («Жовтневий молот», «Цегла».

Тартак, Бровспиртоб'єднання та держдрукарня [32]. Крім того, було заплановано відбудову тютюнової фабрики та побудову пюре-пастельного заводу [33].

Окрім дрібнопромислових підприємств у 1920-х рр. діяли і майстерні. Упродовж 1919–1920 рр. їх було 8 [38]. У майстернях Чернігова працювало в середньому від 10 до 25 осіб. З огляду на реорганізацію Губодежі припинила працювати майстерня білизни, а враховуючи відсутність фінансування, після переходу на самоокупність у 1921 р., було закрито ще одну (шорна майстерня) [39, арк. 2]. Упродовж 1922–1923 рр. у Чернігові було організовано кілька нових – швейну, панчішну, прання білизни (вул. Радянська – нині частина вул. Шевченка) [40, арк. 8]. У 1927 р. було відкрито також лимарну, шорну (Базарна площа) та шапок. Усі майстерні, що спеціалізувалися на виготовленні чи ремонті одягу, знаходилися в одному приміщенні по вул. К. Лібкнехта (нині по пр-ту Миру) [41, арк. 11].

У 1920-х рр. майстерні відкривали також на території колишніх монастирських садиб чи поблизу храмів. Вибір їхнього розташування був не випадковий. По-перше, декрет Ради Народних Комісарів УСРР від 22 січня 1919 р. «Про відокремлення церкви від держави» проголосив храми та їхнє майно «народним достоянням» та поклав початок націоналізації релігійних установ [42, арк. 26]. Пусті монастирські садиби включали чимало приміщень, зданних, в умовах кризи, розмістити у них низку організацій. По-друге, запровадження антицерковної політики, як одного зі способів викорінення релігії з життя людей, яка до революції становила важливу складову в їхньому житті, а відтак і зміна функціонального призначення релігійних установ. У Чернігові майстерні розташовувалися поблизу близько третини храмів міста.

У 1920-х рр. на території двох колишніх монастирських садиб (Троїцького та Єлецького) знаходилися різні за напрямком діяльності установи, включаючи і дрібнокустарні. Після виникнення нової категорії населення – безпритульних, у масі своїй до яких належали діти, що втратили всіх батьків під час Першої світової, громадянської війн та голоду, почали відкривати дитбудинки. У 1921 р. у Чернігові вже діяло 9 дитбудинків та дитмістечко. Поступово чисельність дитбудинків зростає до 14. З початком голоду було відкрито і «дитбудинки Поволжя». З шести «дитбудинків Поволжя» два було облаштовано на території колишнього Троїцького монастиря (четвертий та дев'ятий). При таких закладах діяли і майстерні, де працювали вихованці дитбудинків [43]. У колишній монастирській садибі поряд із Введенською церквою в невеликому дере'яному приміщенні наприкінці 1922 р. було відкрито столярну майстерню. У період реєвакації (1923–1924 рр.) частина дітей, що

мешкала у «дитбудинках Поволжя» колишнього Троїцького монастиря, працювала у цій майстерні. Діяльність її була нетривалою і в середині 1924 р., з огляду на відсутність фінансування та достатньої кількості сировинної бази, вона була закрита. Що стосується колишньої садиби Єлецького монастиря, то дрібнокустарна діяльність розпочалася тут в останній третині 1920-х рр. У грудні 1927 р. була відкрита бондарна майстерня, що займла половину приміщення колишньої консисторії (до нашого часу будівля не збереглась) [44, арк. 29]. Тому створення майстерень на території колишніх монастирів стало одним зі способів процесу трансформації їхнього соціокультурного простору, що розпочався у 1920-х рр. і поступово поглибився.

Таким чином, у 1920-х рр. Чернігів продовжував залишатися непромисловим регіоном. Після становлення радянської влади кустарна промисловість й надалі залишалася одним з видів діяльності чернігівців, хоч і у дещо видозміненому, «радянському» баченні її розвитку. Крім того, вона впливала на рівень забезпечення споживчих потреб городян та відігравала свою роль у формуванні радянського способу життя її мешканців.

Посилання

1. Рузанов Г. Промисловість, транспорт і зв'язок на Чернігівщині за 40 років радянської влади / Г. Рузанов. – Чернігів: Чернігів. обл. від-ня, 1957. – 31 с.; Косухін Д.Ф. Чернігів соціалістичний. До 40-річчя Української РСР / Д.Ф. Косухін. – Чернігів: Облвидав, 1957. – 93 с.; История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1983. – 815 с.; Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 697 с.
2. Руденок В. Чернигов: из века в век (исторические памятники Черниговщины) / В. Руденок. – [3-е изд.]. – Чернигов: Десна, 2007. – 47 с.; Сергеева С. Чернігів у роки непу / С. Сергеева // Скарбниця української культури: зб. наук. праць. – Чернігів, 2012. – Вип. 14. – С. 174–196; Леп'явко С. Чернігів. Історія міста [Науково-популярне видання] / С. Леп'явко. – К.: Темпора, 2012. – 432 с.
3. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 1919. – № 6. – 456 с.
4. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-90, оп. 1, спр. 68, арк. 6–7.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-776, оп. 1, спр. 10, арк. 43.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 292, арк. 97–107.
7. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-942, оп. 1, спр. 5090, арк. 19.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-90, оп. 1, спр. 68, арк. 6–7; ф. Р-319, оп. 1, спр. 161, арк. 1–9; ф. Р-812, оп. 1, спр. 6, арк. 32.
9. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-942, оп. 1, спр. 4344, арк. 1.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 292, арк. 97–107.
11. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 699, арк. 24–71.
12. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-804, оп. 1, спр. 1059, арк. 51–61; ф. Р-812, оп. 1, спр. 13, арк. 200.
13. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 144, арк. 33; ф. Р-305, оп. 1, спр. 574, арк. 15, спр. 2005, арк. 16.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 556, арк. 84–99; ф. Р-942, оп. 1, спр. 5593, арк. 1–3; спр. 5594, 8 арк.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 107, арк. 20–22; спр. 2502, арк. 9; ф. Р-793, оп. 1, спр. 186, арк. 44, 48, 51.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 292, арк. 97–107.
17. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 186, арк. 44, 48, 51; ф. Р-804, оп. 1, спр. 1283, 116 арк.; спр. 1059, арк. 51–61; спр. 1400, арк. 1, 2.
18. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 192, арк. 20–28, 47; спр. 206, арк. 2–10; спр. 207, арк. 4–35; спр. 383, арк. 19; спр. 387, арк. 4, 23, 77; спр. 556, арк. 84–99; ф. Р-776, оп. 1, спр. 10, арк. 43; ф. Р-804, оп. 1, спр. 679, арк. 95; спр. 1059, арк. 51–61; ф. Р-942, оп. 1, спр. 5593, арк. 1–3; спр. 5594, 8 арк.
19. Держархів Чернігівської області, ф. Р-305, оп. 1, спр. 169, арк. 1.
20. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 186, арк. 44, 48, 51.
21. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 387, арк. 4, 23, 77.
22. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-782, оп. 2, спр. 2, арк. 6–21.
23. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 292, арк. 97–107; ф. Р-944, оп. 1, спр. 150, арк. 2–3.
24. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-804, оп. 1, спр. 744, арк. 1–46.
25. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-782, оп. 2, спр. 2, арк. 6–21.
26. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 2512, арк. 7–10.
27. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 380, арк. 4, 9, 32–35.
28. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-782, оп. 1, спр. 106; спр. 168, арк. 18; ф. Р-793, оп. 1, спр. 380, арк. 4, 9, 32–35; спр. 551, арк. 24.
29. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 185, арк. 4, 75, 89, 210.
30. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 186, арк. 44, 48, 51; спр. 187, арк. 6.
31. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-793, оп. 1, спр. 544, арк. 218–220.
32. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-90, оп. 1, спр. 68, арк. 6–7; ф. Р-305, оп. 1, спр. 2259, 35 арк.; ф. Р-319, оп. 1, спр. 250, арк. 3–9; ф. Р-793, оп. 1, спр. 671, арк. 1–81; спр. 699, арк. 24–71; ф. Р-944, оп. 1, спр. 150, арк. 2–3.
33. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-90, оп. 1, спр. 68, арк. 6–7; ф. Р-305, оп. 1, спр. 2259, 35 арк.; ф. Р-319, оп. 1, спр. 250, арк. 3–9; ф. Р-793, оп. 1, спр. 699, арк. 24–71; спр. 722, арк. 1–5; спр. 728, арк. 1.
34. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-805, оп. 1, спр. 170, 31 арк.
35. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-804, оп. 1, спр. 744, арк. 23.
36. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-805, оп. 1, спр. 112, арк. 20.
37. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-805, оп. 1, спр. 170, 31 арк.
38. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 107, арк. 20–22; спр. 2502, арк. 9; ф. Р-793, оп. 1, спр. 186, арк. 44, 48, 51.
39. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-942, оп. 1, спр. 4344, арк. 1; ф. Р-944, оп. 1, спр. 150, арк. 2–3.
40. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 2512, арк. 7–10.
41. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-782, оп. 1,

спр. 125, арк. 10–61.

42. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 110, арк. 26.

43. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-17, оп. 1, спр. 112, арк. 448; ф. Р-593, оп. 1, спр. 825, арк. 9; спр. 1466, арк. 171; ф. Р-792, оп. 1, спр. 363, арк. 12.

44. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-65, оп. 1, спр. 804, арк. 27–29.

Непотенко И.В. Промышленность Чернигова в 1920-е гг.: структуры потребления и социокультурное пространство

Статья посвящена характеристике мелкой промышленности в первое десятилетие деятельности советской власти. Раскрыты особенности ее функционирования и влияние на развитие местной среды и повседневности его жителей, а также сосуществование в социокультурном пространстве Чернигова.

Ключевые слова: промышленность, кустарное производство, артель, мастерская.

Nepotenko I.V. The Industry of Chernihiv: consumption of patterns and sociocultural space

The article is devoted to the characteristics of the small industry in the first decade of the Soviet power. The features of its functioning and the impact on the urban environment, the everyday life of its inhabitants and the sociocultural coexistence in space of Chernihiv are shown.

Key words: industry, handicraft production and workshop.

09.03.2016 р.

УДК 94(477):311.21 Глухів «1926»

С.М. Єсюнін

**МІСТО ГЛУХІВ ЗА СТАТИСТИЧНИМИ
ТА АДРЕСНО-ДОВІДКОВИМИ
ВИДАННЯМИ 1926 РОКУ**

У статті зроблено огляд статистичних та довідкових матеріалів, які розкривають соціально-економічний стан міста Глухова на 1926 р. у його основних галузях: промисловості, торгівлі, кооперації, транспорті, комунальному господарстві, освіті, культурі, охороні здоров'я тощо. Подані статистичні відомості по населенню, кількості будівель, цінах на товари тощо.

Ключові слова: Глухів, Глухівська округа, населення, промисловість, торгівля, кооперація, транспорт, комунальне господарство, освіта, культура, охорона здоров'я.

Одним із найбільш інформативних джерел регіональної історії є статистичні та адресно-довідкові видання. Традиція подібних видань була закладена ще у середині 1830-х рр., коли у різних регіонах Російської імперії здебільше місцевими статистичними комітетами, іноді офіційними установами та органами внутрішніх справ почали видаватися різноманітні «Памятные книжки», «Адрес-календари», «Обзоры», статистичні

збірники. Зміст статистичних та адресно-довідкових видань у різних регіонах мав свої особливості. Як правило вони включали в себе адресні відомості (перелік центральних і місцевих урядових і громадських установ з їх особовим складом), адміністративний довідник (відомості про адміністративний поділ, державні установи, промислові та торговельні підприємства, лікарні та аптеки, навчальні заклади, бібліотеки та друкарні, списки населених місць тощо), статистичні відомості (статистичні дані з різних галузей господарювання), іноді календарі, аналітичні та краєзнавчі статті.

У роки революційних потрясінь 1917–1921 рр. подібні видання фактично припинили видавати, але були відновлені після становлення нових радянських органів влади.

В радянській Україні перші спроби видавати статистичну та адресно-довідкову літературу зустрічаємо у 1922–1923 рр. Спочатку це були видання всеукраїнського та губернських рівнів, після того з'явилися видання по окремих містах та округах. Зокрема, у листопаді 1925 р. Рада народних комісарів України у зв'язку з останньою адміністративною реформою доручила Центральному статистичному управлінню України (ЦСУ) скласти статистичні описи округ. Після обробки статистичних даних 1925 р. ЦСУ підготувало до друку «Матеріали для опису округ УСРР» по 18 округах. Отже, у першій половині 1926 р. світ побачили 18 статистичних збірників, серед яких «Глухівська округа» [3].

Збірник «Глухівська округа. Матеріали до опису округ УСРР» має 44 сторінки, містить 11 розділів, де у формі таблиць подається різноманітна статистика та охоплюються всі основні галузі народного господарства округи. Особливо подане пояснення до таблиць. Видання підготовлене Центральним статистичним управлінням України (м. Харків), віддруковано після травня 1926 р. у полтавській друкарні імені Петровського накладом 650 екземплярів.

Зробимо огляд збірника, виокремивши статистику по місту Глухову. Доповнимо її відомостями із адресно-довідкової книги «Вся Украина на 1926/27 год» [1], яку видало видавництво «Український економіст» (м. Харків), та адресно-довідкової книги «Вся Украина и АМССР на 1926 год» [2] видавництва Українського Червоного Хреста (м. Одеса). Зазначимо, що це були перші видання такого типу, де по кожному округу України подана широка адресна інформація про установи, заклади, підприємства, адже попередні та інші видання адресно-довідкових книг у радянській Україні (у 1923 р. харківського видавництва «Укрвоздухпуть», у 1925 р. вже згаданого одеського видавництва Українського Червоного Хреста) давали неповну адресну інформацію по округах та